

NOWA STRUKTURA. EWOLUCJA STRUKTURALIZMU HOLENDERSKIEGO

NEW STRUCTURE. EVOLUTION OF NETHERLANDS STRUKTURALISM

Krzysztof Bizio
dr inż. arch.

Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie
Wydział Budownictwa i Architektury
Katedra Architektury Współczesnej, Teorii i Metodologii Projektowania

STRESZCZENIE

Tematem artykułu jest omówienie ewolucji architektury strukturalistycznej, oraz analiza współczesnych form architektury strukturalistycznej w Holandii, inspirowanej popkulturą i cyberkulturą.

Słowa kluczowe: architektura współczesna, architektura strukturalistyczna, architektura holenderska.

ABSTRACT

Themes of this article are: 1) discussing the evolution of structuralist architecture 2) discussing modern forms of structuralist architecture in Netherlands, inspired by pop culture and cyberculture

Key words: modern architecture, structuralist architecture, architecture in Netherlands.

WSTĘP

Od połowy lat 90. XX wieku obserwować można we współczesnej architekturze holenderskiej grupę pracowni architektonicznych (MvRdV, Mecanoo, Neutelinges Riedijk Architects, WAM Architecten i inne), które kontynuują w nowatorski sposób tradycję architektonicznego strukturalizmu z przełomu lat 50. i 60. XX w. (Team 10, Alison i Peter Smithson, Oskar Hansen, Louis I. Kahn, Shadrach Woods, Kenzo Tange i inni).

Próby te wpisują się szczególnie w holenderską tradycję architektoniczną (Aldo van Eyck, Jacob Bakema, Herman Hertzberger) skupioną wokół Uniwersytetu Technologicznego w Delft. Nowa postać strukturalizmu holenderskiego wprowadza nowe zasady budowy formy architektonicznej, często inspirowanej się rzeczywistością wirtualną oraz ikonografią popkultury. Projekty te znajdują coraz większy oddźwięk wśród młodej i średniej generacji architektów i należą współcześnie do najbardziej wpływowych na świecie.

POCZĄTKI STRUKTURALIZMU W ARCHITEKTURZE WSPÓŁCZESNEJ

Strukturalizm w architekturze współczesnej pojawił się na przełomie lat 50. i 60. XX wieku, a punktem zwrotnym w historii tego wielowątkowego nurtu był kongres CIAM XI, który odbył się w 1959 Otterlo w Holandii. Kongres ten zorganizowany został przez twórców grupy Team 10, która zdystansowała się od tradycyjnych idei CIAMU (racjonalizm, funkcjonalizm) i zawiązana została w czasie IX Kongresu CIAM w Aix-en-Provence we Francji w 1953 r. Członkowie Team 10 postulowali stworzenie nowego typu myślenia architektonicznego, odcinającego się od idei gropiusowskiego funkcjonalizmu i miesowskiej koncepcji przestrzeni uniwersalnej, postulując powrót do archetypiczności definiowania przestrzeni i jej strukturalizowania.

W obrębie Team 10 wyróżnić można było dwie podstawowe frakcje ideowe: brutalizm reprezentowany przez Brytyjczyków Alison i Petera Smithsonów i strukturalizm reprezentowany przez Holendrów: Aldo van Eycka i Jacoba Bakeme. Podstawy ideowe strukturalizmu holenderskiego opisane zostały przez Aldo van Eycka w magazynie architektonicznym *Forum* w 1959. Strukturalizm Aldo van Eycka odnosił się do badań prowadzonych w innych dziedzinach nauki, w tym szczególnie do antropologii i poglądów Clauda Levi-Straussa. Postulował on znalezienie właściwej relacji pomiędzy strukturą budowlaną obiektu i jego strukturą społeczną (w odróżnieniu od anonimowej struktury architektury funkcjonalistycznej) oraz odnosił projektowania architektoniczne do tradycji miejsca i form archetypicznych¹.

Próbując umiejscowić strukturalizm i brutalizm w historii architektonicznej awangardy XX wieku, należy uznać go za łącznik pomiędzy tradycją modernistyczną i rodzącą się przede wszystkim w Stanach Zjednoczonych w latach 60. XX w. tradycją postmodernistyczną. Bez wątpienia, mimo prób radykalnego odcięcia się od tradycji modernistycznej strukturalizm pozostał jednak jej kontynuatorem, na co wskazuje geneza ruchu i jego powstanie w ramach CIAM. Równocześnie strukturaliści opowiadają się przeciwko praktyce modernizmu, sposobowi tworzenia architektury stylu międzynarodowego, która stała się powszechna po zakończeniu drugiej wojny światowej. Okres ten charakteryzował się praktyczną realizacją idei wypracowanych w latach 20. i 30. XX wieku w ramach CIAM², i skutkowało coraz silniejszym wyalienowaniem architektury. Strukturaliści zakładali party-

¹ Najbardziej spektakularnym przykładem wprowadzania przez Aldo van Eycka form archetypicznych w strukturę budynku może być projekt pawilonu dla Kröller Müller Museum (1967).

² Po zakończeniu drugiej wojny światowej doszło do praktycznej realizacji wcześniejszych zapisów kongresów CIAM, w tym przede wszystkim CIAM IV i Karty Ateńskiej z 1933 r., oraz projektów wzorowanych na dokonaniach międzywojennej awangardy (w dziedzinie wielorodzinnej architektury mieszkaniowej takim wzorcem było osiedle Simonsstadt w Berlinie Charlottenburgu, zrealizowane na przełomie lat 20. i 30. XX w.).

cypację społeczną w użytkowaniu budynków³, co uznać można za postawę bliską ideologii postmodernizmu.

GLÓWNE NURTY I POSTACIE STRUKTURALIZMU ŚWIATOWEGO.

Na przełomie lat 50. i 60. XX w. w Europie, Stanach Zjednoczonych i Japonii działało kilka ośrodków architektonicznych nawiązujących do ogólnych idei strukturalistycznych, ale osiągających zróżnicowane efekty.

Alison Smithson (1928 - 1993) i Peter Smithson (1923 - 2003) byli małżeństwem działającym aktywnie na terenie Wielkiej Brytanii od końca lat 40. do początku lat 70. XX w. Początkowo znajdowali się pod wpływem tradycji międzynarodowej (szczególnie L. M. v der Rohe), aby z czasem wypracować własny indywidualny styl. W 1956 r. uczestniczą w wystawie *This Is Tomorrow*, która dotyczyła określenia ideowych wizji uczynienia środowiska życia człowieka. Ich najważniejsze wystąpienia przypadły na lata 60. XX w., a swego rodzaju reasumpcją praktyczną ich idei stał się realizowany w latach 1969-1972 projekt osiedla *Robin Hood Gardens* w Londynie. W projektach Smithsonów widocznych jest proces ewoluowania architektury strukturalistycznej (brutalistycznej) w zakresie rozwiązań przestrzennych (odejście od przestrzeni uniwersalnych w stronę strukturalizacji funkcji) i materiałowych (odejście od białych, abstrakcyjnych faktur na rzecz eksponowania naturalnych walorów betonu, cegły, drewna).

Najbardziej indywidualną koncepcję architektoniczną opartą na ideach strukturalistycznych zaproponował amerykański⁴ architekt Louis Isidore Kahn (1901-1974), który uznawany jest za jednego z najważniejszych architektów XX wieku. W jego twórczości na szczególne podkreślenie zasługuje konsekwentne odwoływanie do architektonicznych archetypów formalnych, co zaowocowało uduchowionym charakterem jego projektów, szczególnie w odniesieniu do ostatniego etapu jego twórczości (Parlament w Dakce 1962 - 1974).

Równocześnie z rozwojem idei strukturalistycznych w Europie i Stanach Zjednoczonych, pojawia się na przełomie lat 50. i 60. XX w. japońska postać strukturalizmu- metabolizm. Najbardziej znani przedstawiciele metabolizmu to Kenzo Tange⁵ (1913 - 2005), Kisho Kurokawa⁶ (1934 - 2007), Fumihiko Maki (1928). W swych teoriach odwoływali się oni do porządku i sposobu funkcjonowania organizmów żywych w przyrodzie (drzew), co stanowić miało nowy sposób spojrzenia na tworzenie przestrzeni rozumianej jako żywa struktura. Metaboliści opracowywali zarówno projekty koncepcyjne⁷ jaki realizowali wiele budowli.

Pośród praktyków i teoretyków strukturalizmu warto podkreślić znaczenie twórczości Oskara Hansena (1922 - 2005). Ten architekt, plastyk i teoretyk architektury jest twórcą strukturalistycznej koncepcji sposobu organizacji przestrzeni Teorii Formy Otwartej⁸, roz-

³ Przykładem partycypacji może być projekt Centrum St. Lambrechts-Woluwe w Brukseli (1976), autorstwa Luciena Krolla nawiązującego w swych pracach do idei strukturalizmu.

⁴ Poza L. Kahnem należy także podkreślić wpływ innego z amerykańskich twórców- Paula Rudolpha (1918-1997), który podobnie jak wielu z brutalistów rozpoczął swoją działalność od fascynacji stylem międzynarodowym, aby z czasem wykrystalizować własne brutali styczne koncepcje. Jego najbardziej znany projekt to Wydział Sztuki i Architektury Uniwersytetu w Yale z 1958 r.

⁵ Kenzo Tange w początkowym okresie swojej twórczości kontynuował język formalny modernizmu (projekt Muzeum Pokoju w Hiroszimie w 1955 r.). Dopiero w latach 60. wykrystalizował nowy, oryginalny język formalny (Yamanashi Broadcasting and Press Centre (1966 r.))

⁶ Autor m. in. Wieży Kapsuł Nakagin (1970).

⁷ Metaboliści opracowali kilka projektów utopijnych miast (np. projekt rozbudowy Tokyo, plan Manhattan), w których poza problemami przestrzennymi podjęli także wątki społeczne.

⁸ Do najbardziej znanych praktycznych realizacji idei Teorii Formy Otwartej i Linearnego Systemu Ciągłego Oskara Hansena zaliczyć należy: osiedle im. Słowackiego w Lublinie (1960-1966), osiedle Przyczółek Grochowski w Warszawie (1963), osiedle Rakowiec WSM w Warszawie (1964).

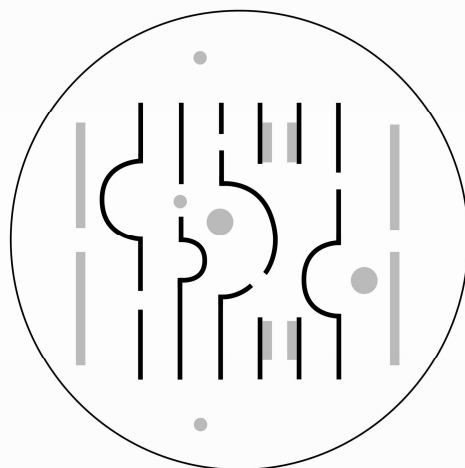
winiętej w teorii urbanistycznej w Linearny System Ciągły. Jego teorie kontynuowane są współcześnie w norweskim Bergen School of Architecture.

Idee strukturalistyczne podejmowane były także przez innych twórców (Shadrach Woods, Sandy van Ginkel, Giancarlo de Carlo, Vico Magistretti, Moshe Safdie czy Yona Friedman). Największe triumfy na światowej scenie architektonicznej strukturalizm odnosił w drugiej połowie lat 60. i na początku lat 70. XX w. (m. in. projekt Moshe Safida na wystawę Habitat' 67 w Montrealu). W okresie późniejszym wraz z rozwojem postmodernizmu strukturalizm przestaje być wiodącym kierunkiem.

TRADYCJA HOLENDERSKA

Sz szczególnie silna była pozycja strukturalistów w Holandii. Inicjatorami ruchu byli Aldo van Eyck, Jacob Bakema, a w okresie późniejszym Herman Hertzberger i Piet Blom.

Aldo van Eyck był teoretykiem i praktykiem, który szczególnie w pracach teoretycznych wywarł wpływ na kształtowanie się idei strukturalizmu w architekturze przełomu lat 50. i 60. XX w. Był członkiem założycielem Team 10, a od 1959 r. wydawcą magazynu architektonicznego *Forum*, w którym promowano idee strukturalizmu. Był także profesorem Uniwersytetu Technicznego w Delft, skupiającego holenderskich strukturalistów.

Ryc. 1. Aldo van Eyck. Pawilon wystawowy Kröller Müller Museum (1967). Grafika: Krzysztof Bizio, Paweł Kochanowski.

Fig. 1. Aldo van Eyck. Exhibition Pavilion Kröller Müller Museum (1967). Graphics: Krzysztof Bizio, Paweł Kochanowski.

Jacob Bakema (1914-1981) był jednym z członków Team 10, oraz profesorem Uniwersytetu Technicznego w Delft. Do jego najbardziej znanych projektów należy projekt wysokościowca na wystawę Interbau; oraz projekt Lijnbaan w Rotterdamie stanowiący wzór dla wielu realizacji z lat 50. i 60.⁹

Herman Hertzberger (1932) był absolwentem Uniwersytetu Technicznego w Delft i studentem Aldo van Eycka i Jackoba Bakemy. Współtworzył pismo *Forum*, zajmując się

⁹ Wpływy Lijnbaan dostrzec można w wielu realizacjach architektonicznych z przełomu lat 50. i 60., w których autorzy posługując się nowoczesnym językiem formalnym próbowali stworzyć klimat współczesnej, śródmiejskiej ulicy handlowej. Przekładem może być tu projekt wschodniej strony ulicy Marszałkowskiej w Warszawie według opracowania konkursowego z Zbigniewa Karpińskiego z 1958 r.

praktyką i teorią architektury. Pierwszym znanym projektem Hertzbergera były *Dom akademicki Weesperstraat* w Amsterdamie (1966). Hertzberger jest wciąż aktywnym architektem tworzącym Architectur Studio HH.

Piet Blom (1934-1999) to kolejny ze studentów Aldo van Eycka. Jego najbardziej znanym projektem jest Kubuswoningen (dom kubiczny) w Helmond (Rotterdam) z 1984 r.

PRZEŁOM IDEOWY LAT 90. XX WIEKU

Początek lat 90. XX wieku stał się okresem przełomu i przewartościowań. Zmianom politycznym, w tym szczególnie dekompozycji dwubiegunowego układu geopolitycznego wynikającego z rozpadu Związku Radzieckiego i w konsekwencji całego Bloku Wschodniego, rozwojowi Chin i innych państw Trzeciego Świata, towarzyszyły przemianami technologiczne (internet) i społeczne (globalizacja).

Lata 80. XX wieku to okres stabilizacji architektonicznej w Europie. Z jednej strony kontynuowane były wątki modernistycznej tradycji, z drugiej strony europejski postmodernizm przeżywał czas rozkwitu i to on wyznaczał granice ówczesnej awangardy. Tacy architekci jak: Aldo Rossi, Rob i Leon Krier, Hans Hollein, realizowali w końcu lat 80. i na początku lat 90. XX w. swoje najbardziej znane projekty. Ich estetyka, inspirowana architektoniczną tradycją, wpisywała się w europejskie status quo i określała granice poszukiwań. Idee modernistyczne (w tym także strukturalistyczne) znajdowały się w defensywie. Nie pomagały w tym także polityczne konotacje modernizmu z lewicą oraz poczucie wyczerpania idei postępu panujące wówczas w kulturze.

W 1988 r. Mark Wigley i Philip Johnson zorganizowali w Museum of Modern Art w Nowym Jorku wystawę pod tytułem *-Architektura dekonstruktywistyczna-*, na którą zaproszono siódmkę architektów: Petera Eisenmana, Franka Gehrego, Zaha Hadid, grupę Coop Himmelb(l)au, Rema Koolhaasa, Daniela Libeskinda, Bernarda Tschumiego

Dekonstruktywizm można próbować zdefiniować jako odpowiedź architektów na globalne przemiany społeczno-polityczne na świecie w latach 90. XX w. Z jednej strony dekonstruktywizm kontestował anonimowość modernizmu i kontynuował pewne wątki postmodernistyczne, z drugiej jednak strony odwoływał się do stylistyki radzieckiego konstruktywizmu (Zaha Hadid, Rem Koolhaas) i ich rozumienie venturiańskiej złożoności i sprzeczności było diametralnie odmiennie od historyzujących korzeni amerykańskiego postmodernizmu.

Różne były także dalsze indywidualne losy uczestników wystawy. Większość z nich oparła swoją twórczość w latach 90. XX w. na rozwoju indywidualnych stylistyk. Szczególnie interesującą ewolucję przeszedł holenderski architekt i teoretyk Rem Koolhaas i jego rotterdamkie biuro Office for Metropolitan Architecture. W początkowej fazie swej twórczości kontestował rzeczywistość, czego wyrazem jest książka z 1978 r. *Delirious New York: A Retroactive Manifesto of Manhattan*. Jednak na przełomie lat 80. i 90. otrzymał szansę praktycznych realizacji głoszonych idei, co wpłynęło na pewną ewolucję jego poglądów. Powstały wtedy *Nederlands Danstheater* w Hadze (1980-1987), budynek przy Checkpoint Charlie w Berlinie (1988), centrum kongresowe Grand Palais w Lille (1988), *Kunsthal* w Rotterdamie (1992), czy też *Educatorium* w Utrechcie (1993-1997). Budynek te wyraźnie odbiegają swą stylistyką twórczości innych dekonstruktywistów i stają się początkiem nowego nurtu: neomodernizmu.

WSPÓŁCZESNA POSTAĆ STRUKTURALIZMU HOLENDERSKIEGO

Początek lat 90. XX w. w Holandii to powolne dochodzenie do głosu nowego pokolenia architektów urodzonych na przełomie lat 50. i 60. XX w. Część z tych architektów odcięła się od neohistoryzmu i rozpoczęła poszukiwania nowych postaci modernizmu, dołączając do niego postmodernistyczne doświadczenia. Istotną postacią wpływającą na kształto-

wanie się postaw stał się Rem Koolhaas i Office for Metropolitan Architecture, którzy posiadali szczególnie silną pozycję na rotterdamkiej scenie architektonicznej.

Największą międzynarodową popularność zdobyło założone w 1991 r. rotterdamkie biuro trójki architektów Winyego Maasa, Jacoba van Rijsa i Nathalie de Vries, które od inicjałów założycieli nazwano MvRdV. Podobnie jak wiodący strukturaliści holenderscy z przełomu lat 50. i 60. zajmują się oni teorią i praktyką. Wykładnie swych poglądów teoretycznych zaprezentowali w książce *FARMAX*¹⁰(1998), które podobnie jak koolhasowskie *SMLXL* (1995) stanowi próbę analizy zjawisk współczesnych z perspektywy przemian urbanistycznych współczesnego miasta. Ważną okazała się także wydana przez wydawnictwo 010 Publisher ich publikacja *Metacity Datatown* (1999). Punktem wyjścia do analiz stały się skala i powtarzalność współczesnych miast, oraz ilość informacji wpływających na ich kształt¹¹.

Projektem, którym grupa MvRdV wkroczyła na scenę europejską, był Dom Opieki WoZ-oCo w Amsterdamie (1997). Bryłę budynku tworzy prostopadłościan, z którego powysuwano niczym szuflady, kolejne mniejsze lewitujące prostopadłościany z pokojami. Struktury prostopadłościanów znajdujących się ze sobą w zaskakujących relacjach to częsty motyw w twórczości grupy. Silodam z Amsterdamu to wielorodzinny budynek stojący w wodzie, złożony z pomniejszych struktur (kontenerów?), co w rezultacie w obrębie jednej prostopadłościennej bryły daje efekt zestawienia kilku budynków (ryc. 2). Podobna zasada kompozycyjna, polegająca na swobodnym zestawianiu w jednej bryle różnych motywów architektonicznych, towarzyszyła powstaniu budynku Mirador (2005) w Madrycie. Także humorystyczne potraktowanie struktury budowli było punktem wyjścia do projektu Pawilonu Holenderskiego na wystawę Expo w Hanowerze (2000), gdzie w żelbetonową strukturę wpleciono wątki z typowego krajobrazu holenderskiego.

Mecanoo to pracownia projektowa założona w akademickiej stolicy holenderskiego strukturalizmu w Delft w 1984 r. przez architektów: Ericka van Egeraata, Chriasa de Weijera, Henka Doella i pełniącą funkcję dyrektora i teoretyka grupy Francine M. J. Houben¹². W ostatnim czasie coraz szerszą popularność zyskuje działalność Erick'a van Egeraata, który prowadzi także indywidualną praktykę.

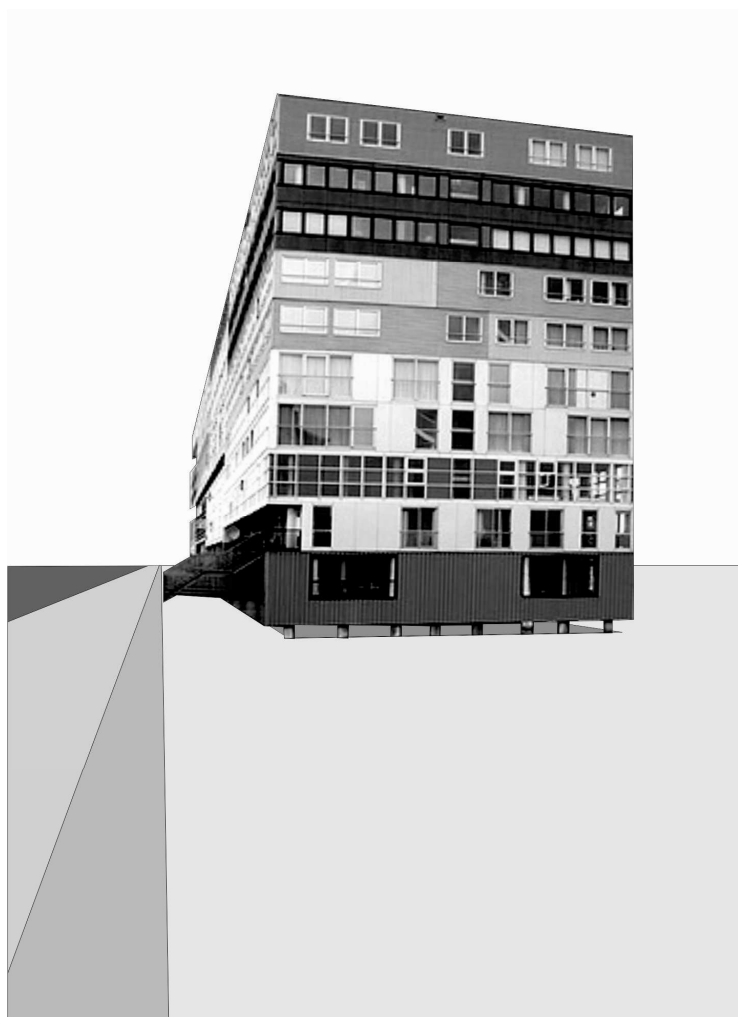
Szersza fala realizacji grupy rozpoczyna się w pierwszej części lat 90. W większości prac widoczne są tradycyjne idee strukturalistów (np. rozbicie brył), które jednak traktowane są w nowatorski sposób. Jako przykład może posłużyć budynek FiftyTwoDegrees z Nijmegen (2001-2007), który składa się z części podziemnej i 86-metrowej wieży, która wydaje się prowadzić dialog z miesowską koncepcją szkieletu i skóry, zamienioną w kompozycję elewacji z przypadkowo ułożonych okien w formie pikseli.

Ciekawą i równocześnie typową dla tego nurtu drogą podąża biuro Neutelings Ridijk Architects. Biuro założone zostało w 1992 r. przez Willema Jana Neutelingasa (1959) i Michel'a Riedijk'a (1964), także absolwentów Uniwersytetu Technologicznego w Delft, pracujących głównie w Rotterdamie. Biuro zrealizowało szereg budynków, spośród których najbardziej znane to Shipping and Transport College w Rotterdamie (2001-2005) i Minnaert faculty building z Utrechtu (1994-1998) z charakterystycznym wykorzystaniem liter-słupów; oraz drukarnia Veenman w Ede (1995) z elewacją wykorzystującą litery z utworu K. Schippersa. Pracownia zajmuje się także teorią architektury, czego przykładem może być wydana w 2005 r. publikacja *At work*, omawiająca najważniejsze aspekty i inspiracje własnej twórczości (m. in. kwestię traktowania budowli jako rzeźby, znaczenie kontekst i tekstury, rozumienie architektury jako systemu i inne).

¹⁰ Dla popularyzacji poglądów współczesnych architektonicznych szczególne znaczenie ma rotterdamkie wydawnictwo 010 Publisher, które od 1986 r. wydaje książki związane ze współczesną architekturą, w tym m. in. *FARMAX* i *SMLXL*.

¹¹ W podejściu tym widoczne są nawiązania do wcześniejszych teorii strukturalistycznych, próbujących odnosić się całościowo do problemów społecznych i przestrzennych (np. teorii Oskara Hansena).

¹² Spośród publikacji Francine M. J. Houben na podkreślenie zasługuje: Houben, F., *Composition, Contrast, Complexity*. Rotterdam, NAi Publishers, 2001.

Ryc. 2. MvRdV. Silodam, Amsterdam (2003). Grafika: Krzysztof Bizio, Paweł Kochanowski.
Fig. 2. MvRdV. Silodam, Amsterdam (2003). Graphics: Krzysztof Bizio, Paweł Kochanowski.

W roku 2010 jedną z najciekawszych realizacji stał się projekt Hotelu Intel w Zaandam, wykonany przez WAM Architecten (ryc. 3). Kompleks składający się ze 160 pokoi, sal konferencyjnych i innych funkcji zaprojektowano w postaci wieży złożonych z typowych dla okolic Zaandam domów. Projekt ten ilustruje nowy rodzaj architektonicznej składni, czerpiącej inspirację z kultury ludowej, kultury popularnej i cyberkultury.

PODSUMOWANIE

Początki dwudziestowiecznego strukturalizmu w architekturze związane były z wystąpieniem części architektów skupionych w CIAM przeciw tendencjom unifikacyjnym w architekturze stylu międzynarodowego. Szczególnie u takich twórców jak L. I. Kahn i Aldo van Eyck widać chęć zawrócenia architektury w stronę archetypu, poszukiwanie rozwiązań równocześnie strukturalnych i symbolicznych, w których człowiek nie jest tylko anonimową figurą. Pomimo prób odcięcia się strukturalistów od idei stylu międzynarodowego pozostali oni jednak blisko poszukiwań modernistów.

Lata 90. XX wieku to czas transformacji ideowej w architekturze europejskiej. Na scenie pojawia się nowa grupa twórców, odcinająca się od historyzujących wariacji postmodernizmu, a Holandia staje się krajem, w którym poszukiwania te mają szczególną dynamikę. Wpłynęło na to zapewne kilka czynników, z których ważniejsze to wciąż obecna tradycja De Stijl¹³ i szkoły rotterdamskiej, a w bliższej perspektywie znaczenie grupy architektów skupionych wokół Uniwersytetu Technologicznego w Delft.

Ryc. 3. WAM Architecten. Hotel Intel w Zaandam (2010). Grafika: Krzysztof Bizio, Paweł Kochanowski.
Fig. 3. WAM Architecten. Hotel Intel w Zaandam (2010). Graphics: Krzysztof Bizio, Paweł Kochanowski.

Cechą charakterystyczną tych poczynań stało się tworzenie grup (pracowni architektonicznych), a nie indywidualna twórczość architektów. Fakt ten świadczyć może o wspólnotowym doświadczeniu i potrzebie teoretycznych dyskusji.

¹³ Do tradycji De Stijl odwoływała się m. in. grupa Mecanoo w swoich manifestach i nazwie.

Współczesne struktury nie są już tak jednoznaczne jak budowle z przełomu lat 50. i 60. XX w. Po doświadczeniach rewolucji popkultury, decentralizacji świata, umasowienia informacji, architektura stała się dla ich twórców także zabawą z konwencjami.

NEW STRUCTURE. EVOLUTION OF NETHERLANDS STRUKTURALISM

Since the middle 90's of 20th century, in the field of modern Netherland's architecture, there is a noticeable and innovatory trend of continuing the tradition of 50's and 60's (Team 10, Alison and Peter Smithson, Oskar Hansen, Louis I. Kahn, Shadrach Woods, Kenzo Tange and others) architectural structuralism - such offices as: MvRdV, Mecanoo, Neutelinges Riedijk Architects, WAM Architecten.

Those attempts were mostly associated with Dutch architectural tradition centered around University of Technology in Delft (Aldo van Eyck, Jacob Bakema, Herman Hertzberger). The new form of Dutch structuralism introduced the new rudiments of constructing the architectural form - often inspired by virtual reality and pop-cultural iconography. Those projects were widely welcomed by the young and middle generation of architects who, nowadays became the most influential artists of the world.

Structuralism appeared in the modern architecture at the end of 50's and it's turning point was indicated during the CIAM XI Congress in 1959, Otterlo, Netherlands. There were two major ideas among the Team 10: brutalism represented by British couple Alison and Peter Smithson and Dutch structuralism - Aldo van Eyck and Jacob Bakeme. Structuralism by itself may be defined as a bond between the modernism and postmodernism.

Alison Smithson (1928 - 1993) and Peter Smithson (1923 - 2003) worked actively as architects in United Kingdom since the end of 40's to the beginning of 70's. During the first years of their career they were strongly inspired by the international style but eventually they developed their own character of work - the best example of their creativity is the project of Robin Hood Gardens in London. The most characteristic conception, based upon principals of structuralism, was developed by American architect - Louis Isidore Kahn (1901-1974), known as one of the best architects of 20th century. His ideas bonded the achievements of modernism with symbolism of form. On the other hand the concept of structuralism deriving it's form from the organic structures of life were developed by the Japanese: Kenzo Tange, Kisho Kurokawa, Fumihiko Maki.

Structuralists held a very strong position in Netherlands. The main promoters of structuralism at this time were Aldo van Eyck and Jacob Bakema - well known practitioners and theorist who strongly influenced the Dutch architectural movement. Both of them were Professors of the University of Technology in Delft, edited the architectural magazine *Forum*, and most of all founded the well known Team 10 office. The idea of structuralism was continued by Herman Hertzberger and Piet Blom who were the Delft University of Technology graduates. Herman Hertzberger is still an active architect.

The beginning of 90's was a time of great changes in every field of human life: political, social, technological, etc. As a result of those changes young generation of Dutch architects (born in 50's and 60's) began to influence the architectural world with fresh ideas. The most important figures of those times were Rem Koolhaas and the Office for Metropolitan Architecture.

Founded in 1991 by three Rotterdam's architects: Winye Maas, Jacob van Rijs and Nathalie de Vries, the MvRdV office achieved the worldwide popularity thanks to the FARMAX publication and many innovative buildings (eg: WoZoCo, Silodam). Another

important office in the Netherlands is called Mecanoo, located in Delft (1984) recognizable capitol of Dutch structuralism. The office was founded by Erick van Egeraat, Chrias de Weijer, Henk Doell and the director and theorist of the bureau - Francine M. J. Houben. Another worth mentioning office is the Neutelinges Riedijk Architects founded in 1992 by graduates of Delft University of Technology Willem Jan Neutelingas (1959) and Michel Riedijk (1964). All of the mentioned offices have the one feature in common: innovative approach to architectural structure with noticeable influence of postmodernism. The elements of structure very often have humorous and multidimensional character, but at the same time the rudiments of form building are still present - form understood as relation of many autonomous elements.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Hansen O. *Ku formie otwartej*, red. Gola J. Warszawa, Fundacja Galerii Foksal, Muzeum ASP w Warszawie, 2005.
- [2] Houben, F., *Composition, Contrast, Complexity*. Rotterdam. NAI Publishers, 2001.
- [3] Koolhaas R., Mau B. *SMLXL*. Nowy Jork. Monacelli Press, 1997.
- [4] MVRDV (Winy Maas, Jacob van Rijs, Richard Koek) *FARMAX*. Rotterdam. 010 Publisher, 2006.
- [5] Neutelings Riedijk Architects *At work*. Rotterdam . 010 Publisher, 2006.

O AUTORZE

Naukowiec, architekt, dramaturg. Zajmuje się teorią architektury i sztuki XIX, XX i XXI w., a także transformacją współczesnych miast.

AUTHOR'S NOTE

A scientist, an architect, a dramatist. Interested in theory of architecture and art of XIXth, XXth and XXIth century and also the tranformation of modern cities.